

Vy över del av Östgötaslätten med Strå kyrka, sockenstugan och prästgården (t.h.). Foto: Gösta Nordén 1999

Nyhetsbrev XVI Kan jag få be om en skopa vatten?

Årets första nyhetsbrev handlar rätt och slätt om det oundgängliga för allt liv på jorden, vattnet! Högaktuellt ämne i debatten kring klimatet, miljöförstöring och misshushållning med resurser. Här följer en liten rapport om hur det kunde vara med vattenförsörjningen när jag växte upp och hur det förändrats under årens lopp utifrån min horisont.

I det 1700-talshus beläget i en kyrkby utanför Vadstena, där jag föddes fanns varken vatten, avlopp eller centralvärme. Vatten hämtades ur en kran en bit ifrån huset. Det kom från en stensatt, djup källa, vid en damm omgärdad av ängsmark och ett brygghus för byk och slakt. Via ledningar pumpades vattnet till mjölkrummet, vägg i vägg med ladugård och stall. Naturligtvis fanns det rinnande vatten för att diska mjölkmaskinerna och för kor, hästar och grisar att dricka. I mjölkrummet stod den hydrofor som pumpade vattnet vidare till vattenuttaget. Där togs vatten till husbehov, hönshuset och andra uthus och man kunde tvätta av sig, spola stövlarna rena från smuts eller ladugårdsgödsel.

På den tiden saknade de flesta hushåll på landet rinnande vatten inomhus. Därför hade man som regel en stor vattenhink med en skopa hängande på utsidan, ståendes innanför dörren. Skopan användes att dricka ur eller ta vatten med för hushållsgöromål. En behändig plats när hinken skulle fyllas på eller man var törstig, då behövde man inte gå in i köket för att dricka.

Kalla vintrar kunde vattnet frysa i ledningarna och svårt att lokalisera var det frusit. Korna kunde inte vara utan vatten, för då sinade de och mjölk behövdes till husbehov samt kalvar och smågrisar. Mjölken utgjorde dessutom en väsentlig del av bondens intäkter. I sämsta fall hämtades vatten från en granngård i en stor tunna av trä på en vagn. Tunnan användes också att köra vassle från mejeriet i stan (ett bra näringstillskott för grisarna). Vattnet var följaktligen inte särskilt hälsosamt för andra än djuren.

Efter några års trångboddhet, lyckades min far övertala pastoratet att uppföra en mangårdsbyggnad – Strå prästgård, där vi flyttade in. Nu hade vi rinnande vatten i köket och i källarens tvättstuga där tvätten kunde kokas i ett vedeldat bykkrar. Skopan fick nu sin givna plats hängande på kranens vattenledning i köket. Där fanns även vedspis med reservoar för varmvatten och en panna för centralvärmen.

Andra vattenslukande moderniteter som bad och w.c. installerades först efter kriget, i slutet av 1940-talet. Därmed uppstod nya problem, vissa varma och torra somrar sinade vattnet i källan. Allteftersom fylldes ladugården med fler djur och en ladugårdsskötare anställdes, som med sin stora familj flyttade in där vi tidigare bott. Tiderna förbättrades efter kriget och mer vatten förbrukades. Vid torka införde min far ransonering, ingen fick ha byk/stortvätt och alla tvingades spara på vattnet! De få droppar som rann till i källan gick till djuren i första hand.

Drick kranvatten!

Strå ”kyrkby”, från vänster syns sockenstuga, komministerboställe, och prästgården t.h. Flygfoto 1952

År 1942 började jag i socknens folkskola, som några år tidigare flyttats från sockenstugans kyrkskola till en nybyggd skola ungefär tre kilometer hemifrån. Den hade tre lärosalar med två klasser i vardera. Matsäck till lunch fick vi ha med oss. Ofta bestående av ett par smörgåsar och en gammaldags vichyvattenflaska fylld med kall mjölk eller varm choklad. Flaskan stoppades i en raggsöcka för att någorlunda hålla temperaturen och inte gå sönder i ryggsäcken.

Innanför skolans entrédörr installerades en dricksvattenfontän, som omgående blev väldigt populär. Efter lektion skyndade alla barnen till vattenfontänen för att släcka törsten. Det blev kö, många var otåliga, kivades, knuffades och tryckte ner den drickandes huvud, som blev vått. När det ringde in till ny lektion upprepades i stort sett samma procedur.

Andra skolåret fick jag en begagnad cykel och slapp gå den långa vägen till skolan. Vad vet jag, kanske var jag en av de sista i klassen att äga en cykel. En varm vårdag tyckte vår fröken, att vi skulle ta med matsäck och göra en utflykt. Hon hette Clara Rahne, för övrigt min första kärlek.

Vi skulle cykla till Rismarken (ett skogsparti en liten bit öster om Vadstena), några kilometer från skolan och slätten. Det var spännande och vi cyklade förståss i kolonn!

Väl framme ställde vi ifrån oss våra cyklar i skogsbrynet. En bit in i skogen fanns ett kärr med en stor sten. Där fröken samlade ihop oss och berättade spännande sagor om skogsrån och troll. Det var varmt där vi satt, trots trädens skugga. Vi åt vår matsäck och drack snabbt upp den vätska vi haft med oss. Vatten hade ingen med sig, det hörde inte till på den tiden. Undantaget utfärder heta sommardagar då läraren kunde ha med sig en kruka vatten, locket användes som skopa att dricka ur.

När vi hittat tillbaka till våra cyklar var vi alla lika törstiga. Var kunde man få vatten undrade någon. Kanske hos gumman i torpet där borta på gårdet. Hon var snäll, det visste jag. Vågar vi knacka på hos henne sa en i klassen. Sagt och gjort, vi tog oss dit. Ställde upp oss på rad och knackade försiktigt på stugdörren. Gumman öppnade undrande och frågade vad vi ville. ”Snälla tant, kan vi få be om en skopa vatten, vi är så törstiga”, sa den modigaste. Det är klart att ni får sa gumman, det står en hink här vid dörren och där finns en skopa. Varsågod avslutade hon.

Någon gång i början av 1700-talet började man dricka brunn. När jag var i tonåren firade vi ofta midsomrarna i Medevi Brunn. Där hade min mor kurerat sig, gått grötunken och druckit brunn efter en sjukdom i sin ungdom. Senare, i tonåren fick jag följa med henne till Söderköpings brunn, där hon vistades en sommar för att vila, dricka det hälsosamma vattnet och kurera sig med bad. Brunnens vatten var gott och gratis att dricka ur en fastkedjad skopa. I dag är brunnen så gott som uttorkad och finns att beskåda i brunnshotellets reception.

När jag på 1950-talet började som smörgåsnisse på Vadstena stadshotell, serverades inte vatten annat än till groggar och då skulle det vara Vichyvatten eller Clubsoda. I Frankrike, där jag praktiserade efter lumpen, serverades kranvatten till aperitifen pastis, inte annars. Vattnet var så dåligt och osmakligt att man föredrog mineralvatten, som det fanns en mångfald av.

Ägarinnan till det värdshus, där jag arbetade i den lilla staden Forges Les Eaux (en före detta kuranstalt), drack Contrexéville. Enligt henne ett välgörande vatten mot reumatisk värk. För övrigt härrörde just det vattnet från en källa, inte långt från det mer omtalade och välkända Vittel.

Drick kranvatten!

I takt med utvecklingen och en lång fredstid tilltog resandet. Amerikaner (damerna i regel med blåfärgat hår och hårnät) strömmade in med flyg i stora skaror. På Hotel Foresta, där jag arbetade på 1960-talet, hade vi många både berömda och ”vanliga” gruppresande amerikaner. Nu blev vattnet ett måste på bordet, många hade i våra ögon konstiga vanor. Isvatten och kaffe i stora koppar var ofta det enda de ville ha att dricka.

På 1970-talet importerade handelsfirman Arvid Nordquist det kolsyrade bordsvattnet Perrier från Frankrike, som omgående blev mycket populärt. På restaurang ansågs det fint att kosta på sig en stor, halva eller kvarts Perrier till maten! Några år senare for jag till Cornell University, USA (där jag tidigare studerat) för att delta i en konferens. Döm om min förvåning när vi vid kvällens galamiddag blev serverade just Perrier, nu upphällt i isvattenkannor. Drycken var så ny ”over there” att man omöjligen kunde tänka sig att ställa vattenflaskan direkt på bordet. Det var ju ändå en slags ersättning för isvattnet! Ja, så kunde det vara förr i tiden.

Brunnskoppan i Söderköping

För tre år sedan bodde jag några dagar på ett hotell med det välklingande namnet *Norden* i Haderslev på Jylland. Eftersom middag ingick i arrangemanget, intogs den i hotellets restaurang. Det här hände under en cykelsemester med långa turer utmed blåsiga stränder. Vatten medfördes (som alltid) i cykelns särskilda vattenflaskor, välfyllda från tvättställets kran på hotellrummet. Det bör kanske tilläggas att det är ytterst sällan som jag köper vatten på flaska, oberoende av var jag befinner mig. Vid middagen beställdes vin med frågan: ”kan vi också få en kanna vatten?”. Svaret blev till vår förvåning: ”nej vi serverar endast mineralvatten” (importerat från ett medelhavsland). Förfärligt inte sant, när profiten i smått går före miljötänkandet.

Hur ser det ut i dag? Jo, det har tagit en ända med förskräckelse! Ta till exempel de stora livsmedelskedjornas vattenavdelningar. Där jätteutrymmen tas i anspråk för vattenflaskor (i plast), staplade på pallar från golv till tak. Inte heller tycks det finnas några gränser för vad man kan hitta på i smakväg. Först smaksattes vattnet med citron, idag är variationen oändlig. Allt för att stimulera oss till ökad konsumtion. Var ska det sluta? Att transportera vatten kors och tvärs i Europa är ju som vi alla vet ett oändligt slöseri med resurser och miljö. Hur ska vi få ett slut på detta elände?

En kemist påstod härförleden att den som dricker en 33 cl. petflaska vatten varje dag, årets dagar, sammanlagt konsumerar utfälld plast motsvarande en tom petflaska! Det kan alltså inte vara enbart nyttigt att dricka vatten från dessa plastflaskor. Kanske är det dags att återgå till den gamla hederliga skoppan, eller varför inte ett glas vanligt gott svenskt kranvatten, ett gratis livsmedel?

Gösta Nordén

Om vatten (klipp ut och spara)

- 75% av alla amerikaner är kroniskt uttorkade. (Detsamma gäller hälften av jordens befolkning.)
- Även LÄTT uttorkning sänker ämnesomsättningen med 3%.
- Ett glas vatten stänger det nattliga hungersuget till nästan 100%, enligt studier på dietpatienter.
- Brist på vatten är den främsta orsaken till trötthet under dagen.
- Preliminära undersökningar pekar på att 8-10 glas vatten om dagen kan avsevärt minska rygg- och ledsmärtor.
- Enbart en 2-procentig minskning av kroppsvätskan kan leda till suddigt korttidsminne.
- Intag av 5 glas vatten om dagen minskar risken för grovtarmscancer med 45%, kan kapa risken för bröstcancer med 79% och för cancer i blåsan med 50%.

Drick kranvatten!